

„טוהר הנשק” הוא מן הנושאים שבהם התחבטו טובי לוחמינו עוד לפני הקמת המדינה, ולאחר מכן בימי מלחמת הקוממיות, מבצעי התגמול ומבצע „קדש”. הרהורים על נושא זה שבו ועלו בלב רבים מחילי צה”ל בעקבות מלחמת ששת הימים והמגע היומיומי עם תושבי השטחים המוחזקים. ניתן אולי לטעון, ברוח דבריו של סא”ל שריג*, כי המונח „טוהר הנשק” לוקה בסתירה פנימית: כיצד יכול מכשיר שנועד מטבעו לקפח חיי-אדם — להיות מוגדר כ„טהור”?! תפיסה זו הולמת גם את השקפת העולם המקראית, לפיה דוד המלך נפסל מהקים את בית המקדש, כי „איש מלחמות אתה ודמים שפכת” (דברי הימים א’, כ”ח, 3). המונח „טוהר הנשק” אינו מוצלח מבחינה לשונית, אולם בכך בלבד אין פתרון לבעיה העולה ממאמריהם של אל”מ פעיל ואל”מ גבעולי*: הצורך להעמיד מעשי לוחמה, שיתכן שכשלעצמם אינם מוסריים, במבחן של נורמות מוסריות.

אל”מ ד”ר צ’ הדר

עוד לדיון על ”טוהר הנשק”

בעיות המוסר הנדונות תחת הכותרת של „טוהר הנשק” אינן מצטמצמות ל„נשק” בלבד. המונח „טוהר הנשק” מתייחס לכל בעיות המוסר המתעוררות בעקבות מפגש חיילינו עם האויב, בפעולות של לוחמה ממש, בפיקוח על שבויים, או תוך כדי כיבוש והטלת מרות על אוכלוסיית האויב.

המונח „טוהר הנשק” הוא מטבע-לשון עברית — אך הבעיה המסתתרת מאחוריו היא אוניברסלית, ומעסיקה את צבאותיהן של מדינות התרבות זה שנים רבות; ודווקא בימים אלה הועלתה בכל חריפותה בארה”ב, בעקבות משפטו של הסגן קלי, אשר נאשם ברצח תושבים באחד הכפרים בויאט-נאם. לעמנו זכות-ראשונים בהכרת קיומה של הבעיה ובייסיון למצוא לה פתרונות מתאימים: מצויים כבר במקרא כללים החלים על הלוחמים ביחסיהם עם האויב. לדוגמה: „כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום” וגומר (דברים כ’, 10), או „כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה, לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן” (דברים כ’, 19).

גביאינו גם חזו את הפתרון האידיאלי לכל בעיות המוסר במלחמה: „וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה” (ישעיהו ב’, 4). שלילת המלחמה

ברשימה זו מציג הפרקליט הצבאי הראשי את הקשר בין המוסר לבין החוק ובין דיני המלחמה לבין „טוהר הנשק”.

* „מערכות” 211, עמ’ 41.
** „מערכות” 209, עמ’ 31; „מערכות” 213, עמ’ 14, 17.

על-פי חזון הנביאים תבטל ממילא את הבעיה המוסרית המתעוררת סביב לה. ואולם, אף כי אין להת-
ייאש מתקוה לפתרון ברוח זו, יש להודות כי לעת
עתה אין זה אלא חזון לאחרית הימים. ואילו אם
המלחמה היא תופעה אפשרית וקיימת במציאות
ימינו, רצוי לבדוק כיצד ניתן לשמור על ערכי מוסר
במסגרתה. המטרה של הקפדה על ערכי-מוסר בתקו-
פת מלחמה, ובכל מכלול היחסים עם צבא האויב
ואוכלוסייתו, היא להשתדל להפוך את המלחמה לרע
במיעוטו. מטרה זו היא גם מטרתם של דיני המלחמה
במשפט הבין-לאומי, המקובלים על מדינות ועל כל
יתר מדינות התרבות.

נתונים עובדיים מספיקים להפעלת שיקול-דעת מעין
זה. חייל הנוהג בהתאם למצפנו האיש בלבד, תוך
התעלמות מהוראות מפקדיו ומדיני המלחמה, עלול
לפעול בניגוד לחוק ולעמוד לדין. לעומת זאת, חייל
הפועל בהתאם לדיני המלחמה צריך לדעת, כי בכך
יוצא הוא ידי חובתם של עקרונות-המוסר המקובלים
על החברה האנושית במצבים כגון אלה. קל הרבה
יותר ללמד את המונח של „טוהר הנשק” כסדרת
כללים המוגדרים בדיני המלחמה ולא להניח לכל
חייל לקבוע את התנהגותו בהתאם לתחושת מצפנו
בלבד. הצבת מצפנו של הפרט כמוודד להתנהגות,
טומנת בחובה את הסכנה של ערעור יסודותיה של
המשמעת הצבאית, ופוגעת בכושרו של הצבא לפעול
בתקופת מלחמה.

ה הנחה שביסוד דיני המלחמה היא, כי
שמירה על עקרונות של הומניות נדרשת גם בתקופת
מלחמה, תקופה שבה מתירים הרס והחברות אינן
נוהגות לפי דפוסי-ההתנהגות המקובלים עליהן
בתקופת שלום. הנחה זו מקורה לא רק ברצון
ל„הומניזציה של המלחמה”, אלא אף בהכרה, כי
שמירה על עקרונות הומניים בתקופת לחימה אינה
גורעת מיכולתו של צד לוחם להגיע לניצחון, ויש בה
כדי לקדם את הסיכוי להשלטת שלום-אמת בתום
המלחמה.

ב דוגמה ניתן להביא אותה פרשה מימי מלחמת
הקוממיות שאותה העלה במאמרו אל”מ פעיל:
מעשה בקבוצה מחיילי צה”ל שביקשו להרוג שבויי
אויב כמעשה תגמול על רצח פצועים ישראלים. ברור,
כי אילו במקרה כזה ניתנה לכל חייל הזכות לפעול
לפי מצפנו, היו חיילים שונים סבורים, כי מן הראוי
לפעול בדרכים שונות: בלב אחדים יגבר יצר הנקם,
ואילו בלב אחרים תגבר מידת הרחמים. למותר לציין,
כי לא ניתן להניח את ההכרעה למצפנו האיש של
חייל זה או אחר. הפתרון מצוי בחובה לפעול לפי דיני
המלחמה, המטילים איסור ברור לפגוע בשבויי
מלחמה, ולוא גם בנסיבות הנדונות. החייל אשר
דרש מחבריו שלא לפגוע בשבויים, פעל לא רק לפי
צו מצפנו, אלא בדרך המתחייבת מכוח הדין. דיני
המלחמה נמצאים בתהליך מתמיד של התפתחות,
שמטרתו להביא להומניזציה נוספת של המלחמה —
ולענות על האתגרים הנובעים משכלול של אמצעי
הלוחמה. אף בימים אלה ממש מתכנסת בג’נבה
ועידת-מומחים בין-לאומית, שבה ישתתפו גם נציגים
מישראל, אשר תדון בבעיות הומניטריות המתעוררות
עקב סכסוכים מזוינים. כך, למשל, תדון ועידה זו
בדרכים לחזק את ההגנה מפני פגיעה באוכלוסיה
האזרחית, ובכללי-ההתנהגות החלים ביחסים שבין
הכוחות הלוחמים.

ד יני המלחמה משלימים עם העובדה, כי
הלוחמים נדרשים לעשות את כל הנחוץ להשגת
הניצחון, אך דינים אלה דורשים, כי תימנע פגיעה
מיותרת בגופו, בכבודו וברכושו של היריב. דיני
המלחמה התגבשו מתוך פשרה בין צורכי המלחמה
לבין ערכי המוסר. חייל הנוהג בהתאם לדיני המל-
חמה, פועל בדרך המתחייבת מכוח החוק, ובהתאם
למקסימום של עקרונות המוסר שעליהם מוכנה
החברה לסמוך את ידיה בנסיבות מיוחדות אלה.

ה יעדר הגדרה מקובלת של המונח „טוהר
הנשק” מכביד על חינוך החיילים לדרכי-ההתנהגות
ברורות. כל חייל הנתקל בבעיית מוסר תוך כדי
מלחמה, והחפץ לפתרה בכוחות עצמו, ללא ידיעת
כללי ההתנהגות המחייבים שבדיני המלחמה, נאלץ
ליישב בכוחות עצמו את „הסתירה” בין הצרכים
הצבאיים לבין ערכי המוסריים.

ל סיכום יאמר, כי מוטלת עלינו החובה ללמד
את חיילי צה”ל להכיר את דיני המלחמה ולפעול על
פיהם. חובה זו, שמקורה המשפטי במנהג הבין-לאומי
ובאמנות בין-לאומיות שמדינת ישראל התחייבה
לשמור עליהן, היא בעלת חשיבות ראשונה במעלה.
ידיעת דיני המלחמה ופעולה על פיהם הם הערובה
לשמירת החוק, המשמעת והמוסר בקרב חיילי צה”ל
בעת מגעם עם כוחות האויב, ועם האוכלוסיה האזר-
חית בשטחים המוחזקים.

ח ייל כזה עלול לפעול בהתאם לכללי-
ההתנהגות אינדיבידואליים, לאחר ניסיון להתמודד
עם בעיות המצויות מעבר לתחום השגתו המוסרית
והאינטלקטואלית. במקרים רבים אין בידי החייל גם